

Kántás Balázs

Az irodalmi irónia igazsága

Marczinka Csaba *Dévaj Szent Feri és Matyinetti őrmester* című verseskötetéről

Marczinka Csaba immár lassan harminc éve érdekes, sajátos, eredeti hangú alkotója kortárs magyar irodalmunknak, mint afféle szabálytalan, olykor polgárpukkasztó, posztmodern Diogenész – költő, történész, irodalomtörténész, próza- és drámaíró, újságíró, rádióriporter, amatőr színész, performer. Sajátosan élő és gondolkodó, számos művészeti műfajjal kísérletező, besorolhatatlan, afféle igazi neoavantgárd, polihisztorféle értelmiségi. 1967-ben született Budapesten, azóta itt él és alkot, az ELTE BTK magyar és történelem szakjain szerzett tanári és bölcsész diplomákat, és már egészen fiatalon tagja volt számos művészeti kezdeményezésnek.

Egyéb figyelemre méltó munkássága(i) mellett költőként is húszévesnél hosszabb szakmai múltra tekinthet vissza, hiszen 1994 óta publikál, első verseskötete 1997-ben jelent meg *Előszó a halálhoz* címen, és kritikai recepciója szerint még kissé elhamarkodott, kiforratlan költeményeket tartalmazott. Ezt követte 2001-ben az immár sokkal kidolgozottabb, egy sajátos, egyéni lírai hang ígéretét sejtető *Ki lopta el az ortho-doxámat?* című második verseskötete, mely után a verseskötetek szintjén hosszú szünet következett. Igaz, az elmúlt tizenhét évben is folyamatosan publikált folyóiratokban, illetve megjelent egy kisregénye és egy történettudományi tanulmánykötete, a következő verseskötet váratott magára. Végül is a 2018-as évben jelent meg végre Marczinka Csaba harmadik versgyűjteménye, a *Dévaj Szent Feri és Matyinetti őrmester* című kötet, mely egyszerre afféle válogatott verseskötet, hiszen a 2000-res évek elején keletkezett művektől kezdve egészen friss költeményeket is tartalmaz, ugyanakkor egy igen jól körülhatárolt és működőképes költői koncepció terméke is.

Miként azt a szerző maga által írott fülszövegében leszögezi, harmadik verseskötetében elsősorban epikus jellegű verseit gyűjtötte össze, a kisebb epikus művektől egészen az elbeszélő költeményekig. A versválogatás szervezőelve tehát nem más, mint a narrativitás, a versben való történetmesélés, célja pedig egyúttal egyfajta sajátos írói-költői történelem- és irodalomtörténet-értelmezés, mindez pedig igen-igen görbe tükörben.

A könyv majdnem fele terjedelmét teszi ki a *Dévaj Szent Feri kóborlásai* című, három énekre tagolt ironikus elbeszélő költemény, amelyet a költő Giovanni Bocaccio emlékének ajánl (nem véletlenül), és amely nem más, mint Assisi Szent Ferenc posztmodern és egyúttal sajátosan kelet-európai és magyar lírai alteregójának vagy újraértelmezésének, egy bizonyos Dévaj Szent Feri névre keresztelt szerzetesnek, vagy éppenséggel álszerzetesnek a hihetetlen kalandjait beszéli el. Dévaj Szent Feri nem más, mint egy csetlőbotló, szerethető, de a szenttől igen messze álló figura, a szentség mint emberi minőség ironikus kifordítása. (Állítólagos) szerzetespap létére iszik, kártyázik, prostituáltakhoz jár, a végén már pedig abszurd módon kocsmát és bordélyházat tart fenn. Kalandozásai során egy fiatalabb (kiugrott?) szerzetes, bizonyos Csaba tesó segíti, aki nyilván nem is lehet más, mint a költő, Marczinka Csaba alteregója. Az emberi gyarlóságot, kisszerűséget, gátlástalanságot és kapzsiságot az elbeszélő költemény fergeteges humorral, bravúros szójátékokkal és műveltséget igénylő irodalmi-történelmi allúziókkal ábrázolja, a végére pedig az olvasó szükségszerűen eljut oda, hogy nem csupán a fiktív, korántsem szent szélhámos szerzeteseken nevet, de Gogollal szólva szükségszerűen magán (is) röhög:

„Szentté „varázsolódó” Ferink, a kocsmás

s részeges Dévaj Ferike is így kezdte...

Innen vitte föl Isten a dolgát!

(meg persze Csabi tesó segítségével)

(a gondos menedzselésnek hála: már

e polcról nem bukik olyan nagyot –

marad öreg napjaira is tőke!
(ha buktatják is majd, inkább fölfele)”

Az ironikus elbeszélő költeményt egy nagyobb lélegzetű, ugyancsak a narrativitás jegyeit is mutató, Bán Zoltán Andrásnak ajánlott metairódmű költemény, az *Állapothatározási kísérletek* követi, melynek kicsengése ugyancsak ironikus és önironikus:

*„ahogy romlik minden, úgy leszel egyre
topisabb s kopottabb, vén pulttámasztó!”*

A *Matyinetti őrmesterrel a költő(ki)képzőben* című elbeszélő költemény már-már szürreális vizekre evez, főhőse ugyanis Filippo Tomaso Marienttinek, a futurizmus atyjának egyfajta posztmodern magyar hasonmása, a militáns Matyinetti őrmester, aki egyfajta militáns költőakadémiát vezet kiképzőtisztként, ahol a cél elvileg modernista (posztmodernista?) költők kinevelése:

*„Túl sok benned az önkritikai hajlam!” –
veregette meg vállam Matyinetti
kicsit gúnyosan – „Igazi modern költő
számára azonban ez egészségtelen!
Legyél kemény és szerénytelen, fiam” –
okított tovább fölényes mosolygással.”*

E narratíva már így is kellően valótlan, görbe tükrét mutatja korunk irodalmi életének, nem csoda hát, ha az elbeszélő, aki nyilván itt is a szerző alteregója, a szürreálisabbnál szürreálisabb próbatételek után kiábrándul az úgymond modernizmusból, és otthagyja Matyinetti őrmester formabontó-polgárpukkasztó, ám a költőtanoncoktól jórészt értelmetlen cselekedeteket megkövetelő kiképzőtáborát.

Nem fest derűsebb vagy éppenséggel kevésbé ironikus képet a világról, s persze azon belül elkerülhetetlenül a kortárs magyar irodalmi életről példának okáért a valamivel később következő *Posztmodern Kazinczy* című provokatív szöveg sem, amely elvileg a börtönből frissen szabadult Kazinczy Ferencet helyezi huszonegyedik századi közegbe, aki borgőzősen éppen azon törí a fejét, miként vehetné kezébe a kánonalkotást, és miként lehetne a kortárs irodalom és művészeti élet kisszerű szemétdombján afféle mindenható mikro-diktátor.

„Persze elébb a kastélyt kell újítni:

Bányácskából Széphalmot varázsolni!...

Meg kell egy jó módú csúnyácska nej,

a csóró cselédszerető mellé, hej!

(Asszony legyen finom és kulturált,

vadócnak ott a kis cselédleány.)

Hát ezek állnak még előttem,

csak legyen idő s tér kibontakozni!

Fortuna és Psyché adjon nekem

elég erőt a porondon birkózni!...”

Szólott Feri, és jót nyakalt a mama

borából... El is aludta a piától.”

A valós, történelmi Kazinczy magasztos, fennkölt eszméivel szemben ez a görbe tükrön keresztül ábrázolt kortárs magyar irodalmi alteregó végtelenül kisszerű, önző, individualista és gátlástalan figura. A vers üzenete mintha mégis az volna, hogy de hát ne haragudj rá, kedves olvasó, hiszen végső soron az ember ilyen, az íróember a maga szükségzerű excentrikusságával főként és halmozottan ilyen, és bár kreálhatunk magunknak magasztos eszményképeket, mégiscsak halandó és esendő emberek vagyunk.

Marczinka Csaba második kötete kétségkívül eredeti címadó versét, *a Ki lopta el az ortho-doxámat?* című narratív költeményt is beválogatta harmadik kötetébe, mely ironikus visszaemlékezés arra, hogyan lopták el (többek között az ortodox keresztény románok, a játék kedvéért a Görögkeleti Pályaudvarnál) a költő ortho-doxáját, vagyis igaz (feltehetőleg ortodox keresztény, görögkeleti) hitét, s hogyan vált ezáltal minden téren szkeptikussá:

*„az ortho-doxám talán orientált
volna valami transzcendens hallásra –
azaz alvilágra vagy mennyvilágra –
de hát eltűnt a pályaudvar mellett...
s így lettem despiritualizált
mint légyapíron kapálózó legyek,
mikor méregben vakon evickélnek
tekintetükkel keresve fényeket.”*

A dolog látszólag viccesre van véve, hiszen hogyan is lehetne tárgy módjára ellopni bárkitől egy olyan spirituális fogalmat, meggyőződést, mint a vallásos hit? Mindezzel a metsző iróniával és öniróniával együtt azonban a szöveg egyúttal mélyen komoly lenyomata is az egyébként a keleti kereszténység teológiájában mélyen művelt, a témában olykor tanulmányokat is közlő költő istenkeresésének.

Ugyancsak metairódmalmi témájú ironikus költemény a Prae-post-modern című költemény, amely a posztmodern korszellem és korstílus ideológiátlanságával szemben fogalmaz meg kritikát, üzenete szerint pedig a Jean-François Lyotard által mintegy megszüntetett, vagy legalábbis megszüntnek nyilvánított *nagy elbeszélések* korát a *nagy mellébeszélések kora* váltotta fel:

*„PRAE- és POST-,
A PRÉPOST!*

*s ő a kanonizáló kanonizátor
a szövegszerkesztő textuálkatekizmus,
hová vezet a szexuálateizmus,
ha – esetleg mégis – egy nő az isten?
mire épül a bumerángthipológia,*

*ha nincs legitim mítosz és közös alap
s csupán a Nagy Mellébeszélés maradt
az elbaszott nagy elbeszélés romjain?*

*posztmodern szőlősgazda rontja-rontja a borát
a prépost meg felárral adja a terméket tovább”*

Kíméletlenül ironikus kritika ez a posztmodernség, és persze vele együtt a psosztmodernnek (?) nevezhető, persze egyúttal igen sokféle és nehezen meghatározható irodalom(szemlélet) stabil értékeket, jelentéseket, üzeneteket megkérdőjelező, olykor bizony végletesen megengedő, már-már nihilizmusba hajló ideológiátlansága felett. A költői beszélő pedig, ha nem is állít mást, de annyit igen, hogy van, kell, hogy legyen egy minimális közös nevező ember és ember között, és a világban nem lehet egyszerűen minden relatív és akár elfogadható, ahogyan azt a posztmodern, vagy ma már talán inkább a posztmodern utáni kor tapasztalati bizonytalanságából olykor leszűrjük.

A *Dosztojevszkij a Halott Krisztus előtt* című vers szövegét ugyancsak elsősorban az irónia alakzata szervezi, és Dosztojevszkij bőrébe bújva a költői beszélő egy Pietà-ábrázolás előtt elmerengve szinte a blaszfémiáig menően kételkedik a kereszténység megváltáseszmenyében, abban, hogy Jézus Krisztus valóban az emberiség bűneiért halt meg a keresztfán, és a kereszthalálnak egyáltalán volt értelme, valóban megváltotta-e általa az emberiséget:

*„Olyan a képen, mint bonctani
lelet, melyet hullaszag övez!
Mint prózai haláleset,
kinél nincs miért reménykedni
és kibe nem tér vissza a lélek,
s ki már nem vált meg minket...
Őrült Rémkép fenyeget innen:
Krisztus elhalta a feltámadást!*

*Ajánlás
Jézuis Herceg e kép előtt
ingott meg Fjodor Mihajlovics
szegény, testben és lélekben...
Segítsd Bizonyosságához őt!”*

A költői beszélő meginog, még az is megfordul benne, hogy Jézus Krisztus *elhalta*, mondhatni elbliccelte a feltámadást, és a kereszténység megváltásmítosza nem más, mint az emberiség történetének legnagyobb átverése, ám a vers végére illesztett ajánlásban mégis kéri Jézust, hogy segítse őt bizonyossághoz megingása után, tehát minden iróniával átítatott szkepticizmusa ellenére mégsem adja fel teljesen annak lehetőségét, hogy a megváltás mégiscsak létezik.

A kötet utolsó verse a *Borbély Szilárd-variációk* című, viszonylag rövid költemény, melyet a költő 2014-ben tragikus körülmények között elhunyt pályatársának, Borbély Szilárdnak dedikált, és az ő életművén belül elsősorban is Borbély utolsó életében írott, nagy hatású művére, a *Nincstelének* című regényre alludál:

*„hol van már a Mesijás?
sóletten friss, pucolt tojás?
formás tojástest, ságrga
belsős, főzelék közepén*

*nincsteléneknek legalább
ez jut ünnepnapokra
(hiába veterán a
nagyapa, ha nincs vagyon)*

*(egészen addig, amíg
egy szuicid, túlérzékeny
fiúban ez összegződik
és tragikus formát nyer)*

*(mikor a nincstelenség
véggépp univerzálódik)*

*már indulni si
nehezen indultál el –
majd felgyorsulsz tán*

*akár nehezen
égbe szálló albatrosz,
mikor felszárnyal”*

A Borbély Szilárd-émlékvers a könyvnek talán az egyetlen olyan szövege, amelyet nem hat át a kíméletlen irónia, és amely inkább jóval komolyabb, patetikus hangulatban szólal meg. E költeményben van továbbá a legerőteljesebben jelen a másokért való költői beszéd, a szólni nem tudókért való szólás és a velük való közösségvállalás, azaz a képviselői beszédmód, mely egyébként ugyanilyen erősen jelen van Borbély Szilárd megidézett, *Nincstelenek* című regényében is.

Ami a verseskötet (többé-kevésbé homogén) lírai beszédmódját illeti, s erről is illene pár szót ejtenünk, Marczinka Csaba költeményeit egyrészt jobbar a neoavantgárd, másrészt a Németh Zoltán által referenciális posztmodernnek nevezett irodalmi paradigma mentén lehetne valahol elhelyezni. Egyrészt jellemző e sajátos hangnemben megszólaló versekre egyfajta töredezettség és élőbeszédszerű spontaneitás (ez például Kemény Istvánéhoz, a mindössze pár év korkülönbség miatt mondhatni nemzedéktársához közelíti Marczinka költészetét). Másrészt szinte mindenütt jelen van e versekben egy állandó, homályos-avantgárdos, helyenként balladisztikus (az elbeszélő költeményekre ez halmozottan jellemző), szándékolt töredezettség, mely koncepciózusan a sorok közötti olvasásra is serkenti a befogadót. Harmadrészt elengedhetetlen elemei e költészetnek a bravúros, ötletes szójátékok, a költői nyelv által kínált invenciók tárházának végletes kihasználása – ezt nevezi egyébként Németh Zoltán nagy vonalakban referenciális posztmodern paradigmának –, ám a nyelvjátékok e poétikában sosem öncélúak, sokkal inkább a versek filozófiai regiszterének elmélyítését szolgálják, ilyen értelemben pedig korántsem *referenciálisak*. Marczinka Csaba költészetét tehát egy, a fent említett vonásokból összeálló, szerves, egyéni eklekticizmus jellemzi, amely mással összetéveszthetetlen, egyedi hangot kölcsönöz a szerző verseinek.

Marczinka Csaba harmadik verseskötete egyúttal sajátosan ironikus költői irodalomtörténet és történelemkönyv, melyben a különböző történelmi személyek és irodalmi figurák mind-mind a költői beszélő különböző alteregóiként jelennek és szólalnak meg, és mind igen kíméletlen humorral világítanak rá az ember szükségszerű gyarlóságára, kisszerűségére, önzésére. Ez a kíméletlen, már-már olykor túladagolt, morbid szójátékokkal és szürrealisztikus metaforákkal tűzdelt,

fanyar irónia egyúttal erőt is ad a mindenkori olvasónak ahhoz, hogy nevessen az őt körülvevő, kétségtelenül túlságosan is emberi világon, egyúttal pedig ember mivoltából kifolyólag szükségszerűen önmagán. Marczinka Csaba kötetének alaptézise, mondhatnánk, hogy az ember sajnos minden pozitivista megközelítés ellenére nem eredendően jó, sokkal inkább eredendően rossz, de mindenesetre önző és kisszerű. Dévaj Szent Feri és Csaba tesó, a militáns irodalmár, Matyinetti őrmester, a posztmodern, alkoholista Kazinczy vagy a Krisztus-festmény előtt istenkáromló, a saját megváltását féltő Dosztojevszkij, és még sorolhatnánk a narratív versekbe oltott csirkefogókat, széltolókat, mind ennek a kisszerű önzésnek a szimbolikus megtestesítői. Amikor pedig olvasóként rajtuk nevetünk, egyúttal velük is nevetünk, és persze magunkon nevetünk, hiszen a kétségtelenül súlyos üzenet: ők tulajdonképpen mi magunk vagyunk. Marczinka Csaba narratív költészete tehát kétségtelenül kíméletlenül kigúnyolja az emberiséget létezésének szinte minden aspektusában, ugyanakkor mindezt nem bántó és pesszimista, reményvesztett hangnemben teszi, sokkal inkább pedagógiai céllal és némileg megbocsátó élel. Marczinka ugyanis minden iróniája ellenére kétségtelenül humanista költő, aki minden hibája ellenére igenis szereti és elfogadja az embert a maga gyarlóságaival együtt. Verseinek tanúsága szerint az ember már csak ember, nem más, és bár szükségszerűen gyarló és önző lény, mégis ott rejlik benne a jóra való képesség is. E narratív költemények különös igazságot, az irodalmi irónia igazságát kínálják nekünk, mindenkori olvasóknak, mely által nevetünk saját emberi mivoltunk szükségszerűen korlátlan kisszerűségén. Ám a humor, a nevetés egyúttal mindenképpen könnyebbé teszi az életet, felszabadít, s okvetlenül gondolkodásra is készítet. Ha pedig készek vagyunk elgondolkodni saját emberi természetünk negatív aspektusain, az már a pozitív változás előszobája is lehet.

(Budapest, Rím Kiadó, 2018, 64 oldal)